

Perfil dels penats per delictes contra la seguretat del trànsit

BUTLLETÍ DE DIFUSIÓ DE RECERQUES

INVESTIGACIÓ

Presentació

L'enduriment de les mesures penals contra els infractors per delictes contra la seguretat viària (Llei Orgànica 15/2007, de 30 de novembre) ha portat a l'àmbit de la justícia penal, i fins i tot a la presó, un col·lectiu de persones que fins ara no hi arribaven. Aquesta nova realitat planteja un seguit d'interrogants respecte a les diferències de perfil que té aquest col·lectiu front a la població penada i penitenciària en general, i respecte a les noves necessitats de tractament que pugui ser necessari generar per donar-li una resposta adequada.

En aquest sentit, el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE) ja fa un temps que, com a línia estratègica de recerca, ha iniciat l'estudi dels perfils d'aquests "nous infractors", així com de les propostes d'intervenció a plantejar amb aquest col·lectiu que, a més, segons totes les dades recollides fins ara, anirà creixent en nombre.

Fruit d'aquesta línia de recerca, que tindrà continuïtat en propers treballs, és la presentació d'aquests tres primers estudis que se centren a analitzar els perfils i característiques dels infractors per delictes contra la seguretat viària.

En el primer dels estudis, que va obtenir un ajut econòmic del CEJFE en la convocatòria pública d'ajuts a la recerca de l'any 2008, es descriuen les principals característiques de comportament antisocial que presenten les persones penades amb mesures penals alternatives per delictes de

Presentación

El endurecimiento de las medidas penales contra los infractores por delitos contra la seguridad vial (Ley Orgánica 15/2007, de 30 de noviembre) ha llevado al ámbito de la justicia penal, e incluso a prisión, a un colectivo de personas que hasta ahora no llegaban. Esta nueva realidad plantea una serie de interrogantes respecto a las diferencias de perfil que tiene este colectivo frente a la población penada y penitenciaria en general, y respecto a las nuevas necesidades de tratamiento que pueda ser necesario generar para darle una respuesta adecuada.

En este sentido, el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE) ya hace tiempo que, como línea estratégica de investigación, ha iniciado el estudio de los perfiles de estos "nuevos infractores", así como de las propuestas de intervención a realizar con este colectivo que, además, según todos los datos recogidos hasta ahora, se prevé que vaya aumentando en número.

A raíz de esta línea de investigación, que tendrá continuidad en próximos trabajos, se presentan estos tres primeros que se centran en analizar los perfiles y características de los infractores por delitos contra la seguridad vial.

En el primero de los estudios, que obtuvo una ayuda económica del CEJFE en la convocatoria pública de *ayudas a la investigación* del año 2008, se describen las principales características de comportamiento antisocial que presentan las personas penadas con medidas penales a la comunidad por

trànsit front un grup control de persones que no han comés aquests delictes.

En el segon estudi s'analitza la situació d'alguns d'aquests infractors que es troben a la presó amb la problemàtica associada d'abús de consum d'alcohol.

El tercer estudi se centra a obtenir el perfil psicològic dels interns que han complert pena de presó al Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona i han participat en diferents edicions del programa CONTE (Conducció Temerària) que duen a terme professionals d'aquest Centre.

Amb la publicació d'aquest *Invesbreu* el lector té l'oportunitat de conèixer de manera resumida els principals resultats d'aquestes recerques que pot trobar publicades en versió íntegra en la pàgina web del CEJFE, www.gencat.cat/justicia/cejfe dins del *catàleg d'investigacions*.

Perfil d'un grup de penats per delictes contra la seguretat del trànsit

Autors: David Gallardo-Pujol i Antonio Andrés-Pueyo

Introducció

En els últims anys hi ha hagut un increment del nombre de controls d'alcoholèmia realitzats pel cos dels Mossos d'Esquadra, així com un augment del nombre d'imputats per delictes contra la seguretat viària, com a conseqüència de la recent reforma del codi penal. La gran majoria de delictes contra la seguretat viària continua essent per conduir sota la influència de drogues, estupefaents, substàncies psicotròpiques o begudes alcohòliques. En concret el consum d'alcohol està present en la majoria d'accidents, però es coneixen poc les característiques d'aquells que condueixen sota els seus efectes, especialment en relació amb la seva personalitat.

En qualsevol cas, són molts els autors que estan d'acord en què el poder predictiu de les variables temperamentals de la personalitat no és suficient per explicar la forma de comportament antisocial que ens ocupa. Així, recentment hi ha hagut força interès a estudiar les actituds com a factors explicatius de part del comportament viari antinormatiu. Aquest interès va venir donat perquè en estudis longitudinals es van identificar les variables actitudinals com a crítiques en el desenvolupament i manteniment de comportaments exemplars o de comportaments d'alt risc en la conducció. Alguns investigadors han arribat a crear eines específiques per tal d'avaluar les actituds respecte al consum d'alcohol i la conducció, com

delitos de tráfico frente a un grupo control de personas que no han cometido estos delitos.

En el segundo estudio se analiza la situación de algunos de estos infractores que están en prisión con la problemática asociada de abuso de consumo de alcohol.

El tercer estudio se centra en obtener el perfil psicológico de los internos que han cumplido pena de prisión en el Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona y han participado en diferentes ediciones del programa CONTE (Conducción Temeraria) que llevan a cabo profesionales de este centro.

Con la publicación de este *Invesbreu* el lector tiene la oportunidad de conocer de manera resumida los principales resultados de estas investigaciones que encontrará publicadas en su versión íntegra en la página web del CEJFE www.gencat.cat/justicia/cejfe, dentro del *catàleg d'investigacions*.

Perfil de un grupo de penados por delitos contra la seguridad del tráfico

Autores: David Gallardo-Pujol y Antonio Andrés-Pueyo

Introducción

En los últimos años ha habido un incremento del número de controles de alcoholemia realizados por el cuerpo de Mossos d'Esquadra, así como un aumento del número de imputados por delitos contra la seguridad vial, como consecuencia de la reciente reforma del código penal. La gran mayoría de delitos contra la seguridad vial continua siendo por conducir bajo la influencia de drogas, estupefacientes, sustancias psicotrópicas o bebidas alcohólicas. En concreto, el consumo de alcohol está presente en la mayoría de accidentes, pero se conocen poco las características de aquellos que conducen bajo sus efectos, especialmente en relación a su personalidad.

En cualquier caso, son muchos los autores que están de acuerdo en que el poder predictivo de las variables temperamentales de la personalidad no es suficiente para explicar la forma de comportamiento antisocial que nos ocupa. Recientemente ha habido un gran interés por estudiar las actitudes como factores explicativos de parte del comportamiento vial antinormativo. Este interés se desarrolló porque en estudios longitudinales se identificaron las variables actitudinales como críticas en el desarrollo y mantenimiento de comportamientos ejemplares o de comportamientos de alto riesgo en la conducción. Algunos investigadores han llegado a crear herramientas específicas para evaluar las actitudes respecto al consumo de alco-

l'escala BADDs, o Behaviors & Attitudes Drinking & Driving Scale desenvolupada recentment i que sembla tenir unes adequades propietats psicomètriques, a banda d'una important capacitat predictiva de qui serà penat o qui reincidirà amb més facilitat.

Objectius de l'estudi

Els objectius d'aquest treball són els següents:

- a) Explorar les possibles diferències en les actituds envers el comportament antisocial entre un grup de penats i un grup control.
- b) Explorar les possibles diferències en les dimensions de la personalitat mesurada segons el *model dels Cinc Factors* (explicat posteriorment) entre penats per delictes contra la seguretat del trànsit i un grup control amb les mateixes característiques socio-demogràfiques.

Metodologia de l'estudi

Subjectes

La mostra d'aquest estudi està composta per 86 participants (8% dones) amb una mitjana d'edat de 33,03 anys (desviació estàndard=9,86). D'aquest total de subjectes, 36 pertanyien a un grup de penats amb una mesura a la comunitat per delictes contra la seguretat viària i 50 són individus del grup control per a la comparació del seu perfil actitudinal i de personalitat.

Instruments

Per mesurar la personalitat utilitzarem el qüestionari *NEO-FFI* o *Inventari dels Cinc Factors*. El *NEO-FFI* està basat en el model dels cinc factors (P.T. Costa & McCrae, 1995) que va ésser dissenyat per avaluar cinc grans dimensions de personalitat: *Neuroticisme* (N), *Extraversió* (E), *Oberatura a l'experiència* (O), *Agradabilitat* (A) i *Responsabilitat* (C).

Per tal d'avaluar les actituds, fem servir el *Jesness Inventory-Revised* (JI-R). El JI-R és un qüestionari apropiat per al seu ús en joves i adults, a partir dels 8 anys. Consta de 160 ítems. Conté 11 escales de personalitat, 9 de tipus psicològic i 2 subescales que fan referència a tipologies del DSM-IV. Concretament les 11 escales són: *desajustament social*, *valors subculturals*, *immaduresa*, *autisme*, *rareza – alienació*, *agressivitat – ira*, *aïllament*, *ansietat social*, *repressió emocional*, *negativisme*, *trastorn de conducta i trastorn negativista desafiant*.

hol y la conducción, como la escala *BADDs*, o *Behaviors & Attitudes Drinking & Driving Scale*, desarrollada recientemente y que parece tener unas adecuadas propiedades psicométricas, además de una importante capacidad predictiva sobre quién será penado o quién reincidirá con más facilidad.

Objetivos del estudio

Los objetivos de este trabajo son los siguientes:

- a) Explorar las posibles diferencias en las actitudes hacia el comportamiento antisocial entre un grupo de penados y un grupo control.
- b) Explorar las posibles diferencias en las dimensiones de la personalidad medida, según el *modelo de los Cinco Factores* (explicado posteriormente) entre penados por delitos contra la seguridad del tráfico y un grupo control con las mismas características socio-demográficas.

Metodología del estudio

Sujetos

La muestra de este estudio está compuesta por 86 participantes (un 8% son mujeres), con una media de edad de 33,03 años (desviación estándar=9,86). Del total de sujetos, 36 pertenecían a un grupo de penados con una medida a la comunidad por delitos contra la seguridad vial y 50 son individuos del grupo control para la comparación de su perfil actitudinal y de personalidad.

Instrumentos

Para medir la personalidad utilizamos el cuestionario *NEO-FFI* o *Inventario de los Cinco Factores*. El *NEO-FFI* está basado en el modelo de los cinco factores (P.T. Costa & McCrae, 1995) que fue diseñado para evaluar cinco grandes dimensiones de la personalidad: *Neuroticismo* (N), *Extraversión* (E), *Apertura a la experiencia* (O), *Agradabilidad* (A) y *Responsabilidad* (C).

Para evaluar las actitudes usamos el *Jesness Inventory-Revised* (JI-R). El JI-R es un cuestionario apropiado para su uso en adultos y jóvenes, a partir de los 8 años. Consta de 160 ítems. Contiene 11 escalas de personalidad, 9 de tipo psicológico y 2 subescales que hacen referencia a tipologías del DSM-IV. Concretamente, las 11 escalas son: *desajuste social*, *valores subculturales*, *inmadurez*, *autismo*, *rareza – alienación*, *agresividad – ira*, *aislamiento*, *ansiedad social*, *represión emocional*, *negativismo*, *trastorno de conducta y trastorno negativista desafiant*.

Resultats

Per tal d'avaluar potencials diferències en els perfils de personalitat, vàrem aplicar una prova, d'anàlisi multivariant de la variància, que determina si en el grup de penats i no penats existeixen escales amb valors diferents, tot controlant el seu nivell d'estudis i la seva edat. Val a dir que vàrem trobar diferències significatives ($p < 0.05$) entre el grup control i el grup de penats en totes les escales d'actituds, però no en les escales de personalitat. El grup de penats presentava més actituds antisocials que el de control.

Aquestes anàlisis van mostrar un grup de variables d'actitud antisocial (mesurades amb el qüestionari JI-R) que permetien una bona predicció del grup al qual pertany cada individu. Malgrat això, les variables del qüestionari *Jessness* mostren una elevada col·linealitat que feia disminuir la fiabilitat de les mesures. Per tal d'evitar aquesta disminució es van crear puntuacions compostes mitjançant una anàlisi de components principals. Així, es van retenir tres components principals que expliquen el 87% de la variància de les escales *Jessness* originals. A grans trets, aquestes tres escales podrien ser etiquetades com a "Actituds antisocials" (Escala composta 1), "Honestedat" (Escala composta 2) i "Manca d'introspecció" (Escala composta 3).

A continuació, procedírem a intentar respondre si aquest perfil permetien distingir entre grups. Així, vam dur a terme una sèrie d'anàlisis de regressió logística amb l'objectiu de determinar si un cert grup d'escales permetia distingir entre ambdós grups d'estudi. El model que vàrem ajustar fou significatiu ($\chi^2 = 62,49$, $gl=8$, $p < .001$) i mostrà un bon ajustament global (Hosmer-Lemeshow $\chi^2 = 4,84$, $gl=8$, $p = .77$). De forma global, aquest model permetia classificar bé els subjectes només tenint en compte la seva personalitat i les seves actituds en un 90% dels casos sense saber, a priori, si pertanyien al grup de penats o al grup control.

Conclusions

L'objectiu d'aquest treball era avaluar les possibles diferències de personalitat i actitudinals entre un grup de penats per delictes contra la seguretat del trànsit que estaven cursant una mesura penal alternativa (MPA) i un grup de control. Respecte a les diferències actitudinals, hi ha diferències significatives en moltes de les escales del qüestionari *Jessness*. Així doncs, es pot concloure que pel que fa a les actituds antisocials, els participants corresponents al grup de penats mostra més actituds antisocials que la resta.

Resultados

Para evaluar potenciales diferencias en los perfiles de personalidad, aplicamos una prueba de análisis multivariante de la variancia que determina si en el grupo de penados y no penados existen escalas con valores diferentes, controlando su nivel de estudios y la edad. Se debe decir que encontramos diferencias significativas ($p < 0.05$) entre el grupo control y el grupo de penados en todas las escalas de actitudes, pero no en las escalas de personalidad. El grupo de penados presentaba más actitudes antisociales que el de control.

Estos análisis mostraron un grupo de variables de actitud antisocial (medidas con el cuestionario JI-R) que permitían una buena predicción del grupo al que pertenece cada individuo. A pesar de esto, las variables del cuestionario *Jessness* mostraron una elevada colinealidad que hizo disminuir la fiabilidad de las medidas. Para evitar esta disminución se crearon puntuaciones compuestas mediante un análisis de componentes principales. Así, se retuvieron tres componentes principales que explican el 87% de la variancia de las escalas *Jessness* originales. A grandes rasgos, estas tres escalas podrían ser etiquetadas como "Actitudes antisociales" (Escala compuesta 1), "Honestidad" (Escala compuesta 2) y "Falta de introspección" (Escala compuesta 3).

A continuación, procedimos a intentar responder si estos perfiles permitían distinguir entre grupos. Así, llevamos a cabo una serie de análisis de regresión logística con el objetivo de determinar si un cierto grupo de escalas permitía distinguir entre ambos grupos de estudio. El modelo que ajustamos fue significativo ($\chi^2 = 62,49$, $gl=8$, $p < .001$) y mostró un buen ajuste global (Hosmer-Lemeshow $\chi^2 = 4,84$, $gl=8$, $p = .77$). De forma global, este modelo permitía clasificar bien a los sujetos sólo teniendo en cuenta su personalidad y sus actitudes en un 90% de los casos sin saber, a priori, si pertenecían al grupo de penados o al grupo control.

Conclusiones

El objetivo de este trabajo era evaluar las posibles diferencias de personalidad y actitudinales entre un grupo de penados por delitos contra la seguridad del tráfico que estaban cursando una medida penal en la comunidad y un grupo de control. Respecto a las características actitudinales, hay diferencias significativas en muchas de las escalas del cuestionario *Jessness*. Así pues, podemos concluir que respecto a las actitudes antisociales, los participantes correspondientes al grupo de penados muestra más actitudes antisociales que el resto.

Pel que fa a les diferències de personalitat, no vàrem detectar diferències significatives entre els dos grups, el de penats i el de no-penats. Tot i així, hi hagué una tendència a la significació en *Agradabilitat i Responsabilitat*, tendència que segurament seria significativa si augmentéssim la vida de la mostra.

És interessant destacar com, amb només l'aplicació de dos qüestionaris, un de personalitat i un d'actituds, i no excessivament llargs, vàrem ser capaços de predir amb pràcticament un 90% d'exactitud, la presència d'una condemna judicial sense tenir-ne un coneixement previ, ja que la comprovació va ser a posteriori de la classificació. Entre les variables més rellevants a l'hora de fer aquesta predicció, prenen especial rellevància les variables actitudinals. Aquesta dada és especialment interessant, atès que mitjançant el disseny de programes de canvis d'actituds és possible modificar-les. Així, hom pot plantejar dos escenaris possibles, un primer aplicat a l'execució de mesures penals alternatives, en el qual s'ha d'incidir en el canvi d'actituds antisocials; i un segon escenari que seria un escenari de prevenció d'aquesta mena d'actituds, en aquest cas, es podria intentar detectar aquells individus que presentessin més risc de conduir sota els efectes de l'alcohol i intentar dur a terme programes educatius o de canvi d'actituds abans que es produís el delictes.

Les variables de personalitat en aquesta mostra no van arribar a esdevenir significatives per classificar els subjectes dins del grup de penats, però algunes d'elles, *l'Extraversió i la Responsabilitat*, estaven en el llindar de la significació. De fet, en d'altres estudis també s'observa aquesta variable com a important a l'hora de diferenciar entre penats i no-penats. En qualsevol cas, creiem pertinent remarcar la necessitat d'un estudi per tal de replicar aquests resultats amb una mostra més gran per tal de depurar els resultats.

Com a resum global de l'estudi podríem dir que aquells participants que són classificats com a penats comparteixen actituds antisocials amb persones que no accepten els modes i procediments socialment admesos per satisfer les seves necessitats personals, un grau important d'immaduresa, tenen tendència a distorsionar la realitat d'acord amb els desitjos o necessitats personals, són desconfiats envers l'autoritat, tenen tendència a reaccionar amb enuig i frustració, tenen tendència a l'aïllament i a no reconèixer fets desagradables propis de la seva vida quotidiana, entre d'altres característiques.

En qualsevol cas, no sembla que hi hagi un perfil propi de delinqüent contra la seguretat vial res-

pecto a las características de personalidad, no detectamos diferencias significativas entre los dos grupos, el de penados y el de no-penados. A pesar de esto, detectamos una tendencia a la significación en *Agradabilidad y Responsabilidad*, tendencia que seguramente sería significativa si aumentásemos la vida de la muestra.

Es interesante destacar como, con sólo la aplicación de dos cuestionarios, uno de personalidad y uno de actitudes, y no excesivamente largos, pudimos predecir con prácticamente un 90% de exactitud, la presencia de una condena judicial sin tener un conocimiento previo, ya que la comprobación se hizo a posteriori de la clasificación. Entre las variables más relevantes para hacer esta predicción, toman especial relevancia las variables actitudinales. Este dato es especialmente interesante dado que mediante el diseño de programas de cambios de actitudes es posible modificarlas. Entonces, podríamos plantearnos dos escenarios posibles, un primero aplicado a la ejecución de medidas penales alternativas, en el cual se tendría que incidir en el cambio de actitudes antisociales; y un segundo escenario que sería de prevención de este tipo de actitudes. En este caso, se podrían intentar detectar aquellos individuos que presentasen más riesgo de conducir bajo los efectos del alcohol, e intentar llevar a cabo programas educativos o de cambio de actitudes antes de que se produjese el delito.

Las variables de personalidad en esta muestra no llegaron a ser significativas para clasificar a los sujetos dentro del grupo de penados, pero algunas de ellas, como la *Extraversión y la Responsabilidad*, estaban en el límite de la significación. De hecho, en otros estudios también se observa esta variable como importante a la hora de diferenciar entre penados y no-penados. En cualquier caso, creemos pertinente remarcar la necesidad de un estudio para replicar estos resultados con una muestra mayor para depurar los resultados.

Como resumen global del estudio podríamos decir que aquellos participantes clasificados como penados comparten actitudes antisociales con personas que no aceptan los modos y procedimientos socialmente admitidos para satisfacer sus necesidades personales, un grado importante de inmadurez, que tienen tendencia a distorsionar la realidad de acuerdo a sus deseos o necesidades personales, son desconfiados respecto a la autoridad, tienen tendencia a reaccionar con enfado y frustración, tienen tendencia al aislamiento y a no reconocer hechos desagradables propios de su vida cotidiana, entre otras características.

En cualquier caso, no parece que haya un perfil propio de delincuente contra la seguridad vial res-

pecte als aspectes estudiats, sinó que les característiques individuals que els diferencien de participants que no han estat penats són comunes a d'altres formes de delinqüència (Andrews & Bonta, 1998).

En definitiva, i a tall de conclusió, podem afirmar que sí que hi ha variables individuals i psicosocials, de personalitat i d'actituds, que permeten discriminar entre persones que han estat condemnades per un delictes contra la seguretat del trànsit i persones que no han estat penades, amb un alt grau d'exactitud, simplement fent servir qüestionaris d'autoinforme.

Estudi de les variable presents en els penats per delictes de conducció sota els afectes de l'alcohol (contra la seguretat vial).

Autors: Miquel Monras Arnau, Angela Aparicio Aparicio, Jose Antonio Lopez Ortiz i Irene Pons Ezquerria

Introducció

La recent modificació del Codi penal en matèria de seguretat viària (*LLEI ORGÀNICA 15/2007, de 30 de novembre*) ha donat resposta a una preocupació social contra l'augment de l'accidentabilitat i a una sensibilització en quant als riscos del consum de begudes alcohòliques i altres drogues.

A nivell penal un primer resultat d'aquesta situació ha estat l'augment substancial dels internaments en presó per aquesta causa. Qualitativament, a més, es té la sensació que ha aparegut una nova tipologia d'intern, diferent a l'anomenat "delinqüent comú".

Objectius de l'estudi

A través de l'estudi s'ha intentat fer una primera aproximació exploratòria a aquests nous interns: en primer lloc per quantificar aproximadament quin percentatge representen respecte al col·lectiu total de presos; en segon lloc, i com a tasca principal, per esbrinar si són persones amb problemes per controlar del seu consum d'alcohol (*alcohòlics*, en definitiva) o bé han begut puntualment i ha estat casualitat que els detectessin les forces policials com a infractors quan conduïen; i, finalment, per saber si són persones que tenen una psicopatologia prèvia que podria potenciar o explicar en part la conducta que porta a l'internament i si ja existien altres delictes relacionats amb el consum d'alcohol, la qual cosa indicaria que la delictologia que aquest origina no és puntual en la seguretat viària, sinó que afecta altres àmbits de la conducta.

pecto a los aspectos estudiados, sino que las características individuales que los diferencian de participantes que no han sido penados son comunes a las de otras formas de delincuencia (Andrews & Bonta, 1998).

En definitiva, y como conclusión, podemos afirmar que sí que hay variables individuales y psicosociales, de personalidad y actitudinales, que permiten discriminar entre personas que han sido condenadas por un delito contra la seguridad del tráfico y personas que no han sido penadas, con un elevado grado de exactitud, simplemente utilizando cuestionarios de autoinforme.

Estudio de las variables presentes en los penados por delitos de conducción bajo los efectos del alcohol (contra la seguridad vial).

Autores: Miquel Monras Arnau, Angela Aparicio Aparicio, Jose Antonio Lopez Ortiz e Irene Pons Ezquerria

Introducción

La reciente modificación del Código penal en materia de seguridad vial (*LEY ORGÁNICA 15/2007, de 30 de noviembre*) ha dado respuesta a una preocupación social contra el aumento de la accidentabilidad y a una sensibilización en cuanto a los riesgos del consumo de bebidas alcohólicas y otras drogas.

A nivel penal un primer resultado de esta situación ha sido el aumento substancial de los internamientos en prisión por esta causa. Cualitativamente, además, se tiene la sensación de que ha aparecido una nueva tipología de interno, diferente al llamado "delincuente común".

Objetivos del estudio

A través del estudio se ha intentado hacer una primera aproximación exploratoria a estos nuevos internos: en primer lugar para cuantificar aproximadamente qué porcentaje representan respecto al colectivo total de presos; en segundo lugar, y como tarea principal, para averiguar si son personas con una problemática para controlar su consumo de alcohol (es decir, *alcohólicos*) o si bien han bebido puntualmente y ha sido casualidad que los detuviesen las fuerzas policiales como a infractores cuando conducían; y, finalmente, para saber si son personas que tienen una psicopatología previa que podría potenciar o explicar en parte la conducta que conduce al internamiento y si ya existían otros delitos relacionados con el consumo de alcohol, cosa que indicaría que la delictología que éste origina no es puntual en la seguridad vial, sino que afecta a otros ámbitos de la conducta.

Metodologia

El grup d'estudi el formen tots els interns de la Secció Oberta del Centre Penitenciari de Dones de Barcelona i del CP Brians-2 que entre l'octubre 2008 i finals de setembre 2009 estaven a presó per delictes *contra la seguretat del trànsit* corresponents al Capítol IV del Títol XVII del *Codi penal* i les seves posteriors modificacions.

A aquests interns se'ls ha avaluat de forma voluntària i individualitzada, mitjançant una entrevista psicològica, recollint les dades previstes en un protocol construït específicament per a aquest estudi.

Resultats

S'ha trobat que al voltant del 5% dels interns dels centres estudiats ho son per delictes contra la seguretat vial.

De les característiques sociodemogràfiques d'aquests interns cal destacar que presenten una edat superior a la mitjana dels interns dels centres penitenciaris (39,2 ±8 anys) i que $\frac{3}{4}$ parts d'ells tenen feina regular.

També destaca que $\frac{3}{4}$ parts d'aquests interns tenen antecedents penals per altres delictes, la majoria per robatoris amb o sense violència.

És molt freqüent que, a més, el delicte pel qual compleixen mesura tingui concomitància amb altres delictes (24%), que s'hagi incomplert una sentència de privació del dret de conduir (36%), la desobediència a la policia (16%) o la conducció sense carnet (30%).

El 88% d'interns tenen algun indicador d'alcoholisme, tot i que només un 22% havien estat diagnosticats. En canvi en el qüestionari CAGE que se'ls ha administrat permet detectar un 72% de probables alcoholics. El 40% tenen antecedents d'alcoholisme familiar.

El percentatge de psicopatologia diagnosticada (10%) es baix, inferior al que es troba a les presons i en contradicció amb:

- l'elevada presència dels diagnòstics d'alcoholisme
- l'elevada freqüència de trastorns duals en els malalts alcoholics
- el consum abusiu que presenten de benzodiacepines (40%), cannabis (66%) i altres drogues (54%)

Metodología

El grupo de estudio lo forman todos los internos de la sección abierta del Centro Penitenciario de Mujeres de Barcelona y del Centro Penitenciario Brians-2 que entre octubre de 2008 y finales de septiembre de 2009 estaban en prisión por *delitos contra la seguridad del tráfico* correspondientes al Capítulo IV del Título XVII del *Código penal* y sus posteriores modificaciones.

Se ha evaluado a los internos de forma voluntaria e individualizada, mediante una entrevista psicológica, recogiendo los datos previstos en un protocolo construido específicamente para este estudio.

Resultados

En torno al 5% de los internos de los centros penitenciarios estudiados lo son por delitos contra la seguridad vial.

De las características sociodemográficas de estos internos cabe destacar que su edad es superior a la media del resto de internos de centros penitenciarios (39,2 ±8 años) y que $\frac{3}{4}$ partes de ellos tienen trabajo regular.

También es destacable que $\frac{3}{4}$ partes de estos internos tienen antecedentes penales por otros delitos, la mayoría por robos con o sin violencia.

Es frecuente que, además, el delito por el cual cumplen una medida tenga concomitancia con otros delitos (24%), que se haya incumplido una sentencia de privación del derecho de conducir (36%), la desobediencia a la policía (16%) o la conducción sin carné (30%).

El 88% de los internos tiene algún indicador de alcoholismo, a pesar de que sólo un 22% había sido diagnosticado. En cambio, el cuestionario CAGE que se les administró permitió detectar un 72% de probables alcoholicos. El 40% tienen antecedentes de alcoholismo familiar.

El porcentaje de psicopatología diagnosticada (10%) es bajo, inferior al que se da en las prisiones y en contradicción con:

- la elevada presencia de los diagnósticos de alcoholismo
- la elevada frecuencia de trastornos duales en los enfermos alcoholicos
- el consumo abusivo que presentan de benzodiacepinas (40%), cannabis (66%) y otras drogas (54%)

d) els alts percentatges d'alcoholisme familiar.

La majoria tenen consciència del risc que han corregut per a ells mateixos (94%) i en relació amb els altres (92%). Diuen que estan arrepençits (86%). Pocs es consideren agressius (32%) o impulsius (38%).

Aquestes característiques tenen certa coherència amb el patró de personalitat trobat amb el qüestionari 16PF, que mostra un predomini de les escales de Autosuficiència (persones autosuficients, individualistes i solitàries, que prefereixen prendre les decisions pel seu compte, i els costa demanar ajut quan ho precisen) i de Tensió (ansietat, inestabilitat emocional).

Conclusions

Un 5% del total dels internaments en els dos centres penitenciaris estudiats tenen problemàtica relacionada amb el consum d'alcohol que d'una manera o altra ha tingut incidència en la comissió del delictes. Aquest percentatge del 5% coincideix amb el 5% dels ingressos que ho són per delictes relacionats amb la seguretat viària.

Aquest és un percentatge prou alt com per tenir molt present la influència social de l'alcohol en les conductes delictives, cosa d'altra banda que pel que es coneix fa anys des de la vessant sanitària i social no és gens sorprenent i que desmitifica la imatge "socialitzadora" de l'alcohol.

Un elevat percentatge de la mostra estudiada presentava algun indicador d'alcoholisme, la qual cosa confirma la sospita que per a ingressar en un centre penitenciar per un delictes contra la seguretat vial cal un patró estable i inflexible de conducta desadaptada i perillosa de consum d'alcohol, com és l'alcoholisme. És molt improbable que una persona amb consums puntuals sigui tant irreflexiva i inflexible com per no modificar la conducta, corrent el risc de reincidir i ser internat en una presó.

Hi ha una infradetecció clara dels percentatges de psicopatologia (només del 10%). Probablement existeixen queixes de diversos símptomes psicològics però cenyits a la situació conjuntural i aguda d'internament, i alhora una elevada ocultació, o manca de consciència de la patologia crònica, prèvia a l'internament. El que es mostrin autosuficients i emocionalment inestables possiblement es relaciona amb la personalitat de base (segurament amb trastorns de la personalitat) i amb un baix nivell educatiu i cognitiu que afecta la capacitat d'introspecció, comprensió i acceptació de la pròpia problemàtica alcohòlica i psíquica.

d) los altos porcentajes de alcoholismo familiar.

La mayoría son conscientes del riesgo que han corrido para ellos mismos (94%) y para los demás (92%). Manifiestan estar arrepentidos (86%). Y pocos se consideran agresivos (32%) o impulsivos (38%).

Todas estas características tienen cierta coherencia con el patrón de personalidad encontrado con el cuestionario 16PF, que muestra un predominio de las escalas de *Autosuficiencia* (personas autosuficientes, individualistas y solitarias, que prefieren tomar decisiones por su cuenta, y que les cuesta pedir ayuda cuando la precisa) y de *Tensión* (ansiedad, inestabilidad emocional).

Conclusiones

Un 5% del total de los internados en los dos centros penitenciarios estudiados tienen una problemática relacionada con el consumo de alcohol que de una manera u otra ha tenido incidencia en la comisión del delito. Este porcentaje del 5% coincide con el 5% de los ingresos que lo son por delitos relacionados con la seguridad vial.

Éste es un porcentaje lo bastante alto como para tener muy presente la influencia social del alcohol en las conductas delictivas, cosa que por otra parte, por lo que se conoce hace años desde la vertiente sanitaria y social, no es nada sorprendente y desmitifica la imagen "socializadora" del alcohol.

Un elevado porcentaje de la muestra estudiada presentaba algún indicador de alcoholismo, lo cual confirma la sospecha de que para ingresar en un centro penitenciario por un delito contra la seguridad vial hace falta un patrón estable e inflexible de conducta desadaptada y peligrosa de consumo de alcohol, como es el alcoholismo. Es muy improbable que una persona con consumos puntuales sea tan irreflexiva e inflexible como para no modificar su conducta, corriendo el riesgo de reincidir y ser internado en una prisión.

Hay una infradetección clara de los porcentajes de psicopatología (sólo del 10%). Probablemente existen quejas de diversos síntomas psicológicos pero ceñidos a la situación coyuntural y aguda de internamiento, y al mismo tiempo una elevada ocultación, o falta de conciencia de la patología crónica, previa al internamiento. El que se muestren autosuficientes y emocionalmente inestables posiblemente se relaciona con la personalidad de base (seguramente con trastornos de la personalidad) y con un bajo nivel educativo y cognitivo que afecta a la capacidad de introspección, comprensión y aceptación de la propia problemática alcohólica y psíquica.

Malgrat que és una població aparentment normalitzada i adaptada socialment (de major edat, amb més feina estable), tres de cada quatre interns (72%) ja havien estat a la presó.

Podríem concloure que la població que ingressa a presó per delictes contra la seguretat vial son bàsicament alcohòlics. Però alcohòlics que també tenen un elevat nombre d'antecedents per altres delictes, també relacionats amb l'alcohol, i que segurament tenen major presència de psicopatologia (encara que no es detecti directament) que els alcohòlics no empresonats.

Sembla més probable que aquests subjectes siguin alcohòlics que han anat fent conductes violentes o desadaptatives (tant robatoris com conducció) que han estat penalitzats, en un context de consum. Les pròpies resistències a acceptar i tractar el seu alcoholisme (tant per factors intel·lectuals, com de personalitat, introspecció o comprensió de la situació o perquè la pròpia presó pot afavorir aquesta rebeldia) facilitaríen la cronificació delictiva.

Finalment assenyalar que la reincidència i la tipologia delictiva (trencaments de condemna, desobediència, etc.) així com l'historial delictiu dels interns amb signes d'alcoholisme indiquen que cal millorar el paper de la presó per detectar a temps i per tractar la rehabilitació social d'aquestes persones.

Descripció del perfil psicològic dels interns empresonats per delictes contra la seguretat del trànsit

Autor: Félix Herraiz Gonzalo

Introducció

Durant els últims anys hi ha hagut un descens del nombre d'accidents en el nostre país, la qual cosa probablement ha estat determinada per les millores en les infraestructures i els vehicles. Malgrat això, el nombre de morts i ferits en els accidents de trànsit encara continua essent molt elevat i els accidents de circulació són la primera causa de mort de la població espanyola de menys de 39 anys.

Per altra banda, els diversos estudis han establert que la prevalença de la conducció agressiva oscil·la entre un 20% i un 25% dels conductors.

Davant d'aquesta situació, els nostres legisladors van elaborar i aprovar la Llei Orgànica 15/2007, de 30 de novembre, per la qual es modificava la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, que suposava un enduriment del Codi Penal, la qual

Aunque es una población aparentemente normalizada y adaptada socialmente (mayor edad, con trabajo más estable) tres de cada cuatro internos (el 72%) ya habían estado antes en la prisión.

Podríamos concluir que la población que ingresa en prisión por delitos contra la seguridad vial son básicamente alcohólicos. Pero alcohólicos que también tienen un elevado número de antecedentes por otros delitos, también relacionados con el alcohol, y que seguramente tienen mayor presencia de psicopatología (aunque no se detecte directamente) que los alcohólicos no encarcelados.

Parece más probable que estos sujetos sean alcohólicos que han ido teniendo conductas violentas o desadaptativas (tanto robos como conducción) que han sido penalizados, en un contexto de consumo. Las propias resistencias a aceptar y tratar su alcoholismo (tanto por factores intelectuales como de personalidad, introspección o comprensión de la situación o porque la propia prisión puede favorecer esta rebeldía) facilitarían la cronificación delictiva.

Finalmente señalar que la reincidencia y la tipología delictiva (rupturas de condena, desobediencia, etc.) así como el historial delictivo de los internos con signos de alcoholismo indican que hay que mejorar el papel de la prisión para detectar a tiempo y para tratar la rehabilitación social de estas personas.

Descripción del perfil psicológico de los internos por delitos contra la seguridad del tráfico

Autor: Félix Herraiz Gonzalo

Introducción

Durante los últimos años ha habido un descenso del número de accidentes en nuestro país, lo cual probablemente ha sido determinado por las mejoras en las infraestructuras y los vehículos. A pesar de esto, el número de muertes y heridos en accidentes de tráfico todavía continúa siendo muy elevado y los accidentes de tráfico son la primera causa de muerte de la población española de menos de 39 años.

Por otra parte, los diversos estudios han establecido que la prevalencia de la conducción agresiva oscila entre un 20% y un 25% de los conductores.

Ante esta situación, nuestros legisladores elaboraron y aprobaron la Ley Orgánica 15/2007, de 30 de noviembre, por la cual se modificaba la Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, que suponía un endurecimiento del Código Penal, lo cual ha com-

cosa ha comportat que alguns dels infractors hagin ingressat a presó i, en conseqüència, que la institució penitenciària s'hagi plantejat la necessitat d'avaluar les seves mancances personals.

Segons dades del Departament de Justícia (2009), 445 interns han comès algun delictes contra la seguretat del trànsit, la qual cosa representa un 5,4% de la població penitenciària penada a Catalunya i un 67% de les mesures penals alternatives (MPA) han estat per delictes contra la seguretat viària.

Respecte als subjectes infractors que han comès delictes contra la seguretat del trànsit existeixen diverses experiències fetes en l'aplicació de les mesures alternatives a la presó, en les quals s'han recollit dades psicossocials. En el context penitenciari no tenim dades al nostre país.

L'objectiu que s'ha plantejat en aquesta investigació ha estat obtenir un perfil psicològic dels interns empresonats per delictes contra la seguretat vial. El coneixement d'aquestes dades podria facilitar un ajust de la intervenció psicològica en aquest col·lectiu a la presó.

Metodologia

A l'abril de l'any 2008 es va iniciar al Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona una intervenció estructurada amb els interns condemnats per delictes contra la seguretat vial. Des d'aquella data s'han obtingut dades de 93 interns que han participat en 11 edicions.

Als interns que han participat en els grups CONTE (Conducció Temerària) se'ls ha subministrat una sèrie de qüestionaris amb la finalitat de recollir informació psicossocial: l'entrevista de dades sociopersonals i altres relatives a la conducció, qüestionari d'agressivitat (AQ), test AUDIT d'escreeing d'alcoholisme, escala d'impulsivitat (BIS-10), qüestionari de pensament d'ira del conductor, escala d'ira al conduir, inventari d'expressió de la ira del conductor i Inventari de Personalitat NEO Revisat.

Les dades obtingudes han estat sotmeses al programa estadístic SPSS 12.0 per analitzar els resultats i realitzar una anàlisi descriptiva.

Resultats

Sobre les característiques sociopersonals de la població penitenciària que ha ingressat al CP d'Homes de Barcelona i han participat en el programa, destaquen les següents dades: l'edat mitjana ha estat de 37,3 anys i la franja en la qual hi ha més

portado que algunos de los infractores hayan ingresado en prisión y, en consecuencia, que la institución penitenciaria se haya planteado la necesidad de evaluar sus carencias personales.

Según datos del Departamento de Justicia (2009), 445 internos han cometido algún delito contra la seguridad del tráfico, lo cual representa un 5,4% de la población penitenciaria penada en Cataluña y un 67% de las medidas penales en la comunidad han sido por delitos contra la seguridad vial.

Con respecto a los sujetos infractores que han cometido delitos contra la seguridad del tráfico se han realizado diversas experiencias respecto a la aplicación de las medidas alternativas a la prisión, para las cuales se han recogido datos psicossocials. En cambio, el contexto penitenciario no tenemos datos en nuestro país.

El objetivo que se ha planteado en esta investigación ha sido obtener un perfil psicológico de los internos encarcelados por delitos contra la seguridad vial. El conocimiento de estos datos podría facilitar un ajuste de la intervención psicológica en este colectivo en la prisión.

Metodología

En abril del año 2008 se inició en el Centro Penitenciario de Hombres de Barcelona una intervención estructurada con los internos condenados por delitos contra la seguridad vial. Desde aquella fecha se han obtenido datos de 93 internos que han participado en 11 ediciones.

A los internos que han participado en los grupos CONTE (Conducción Temeraria) se les ha suministrado una serie de cuestionarios con la finalidad de recoger información psicossocial: una entrevista para obtener datos sociopersonales y otros relativas a la conducción, cuestionario de agresividad (AQ), el test AUDIT de screening de alcoholismo, una escala de impulsividad (BIS-10), un cuestionario de pensamiento de ira del conductor, una escala de ira al conducir, un inventario de expresión de la ira del conductor y un *Inventario de Personalidad NEO Revisado*.

Los datos obtenidos han sido sometidos al programa estadístico SPSS 12.0 para analizar los resultados y realizar un análisis descriptivo.

Resultados

Sobre las *características sociopersonales* de la población penitenciaria que ha ingresado en el CP de Hombres de Barcelona y han participado en el programa, destacan los siguientes datos: la edad media ha sido de 37,3 años y la franja en la

infractors es troba entre els 30-40 anys; absència de familiars amb conductes agressives relacionades amb la conducció; un 50% tenia una puntuació en l'AUDIT que suggereix la possibilitat de tenir una problemàtica relacionada amb l'alcohol, i que a més ha rebut algun tipus de tractament psiquiàtric a l'exterior, un 25% aproximadament.

En relació amb dades relatives a la conducció tenim que entre els factors ambientals i personals que més els causen irritació són el fet d'arribar tard, el trànsit, sentir-se malalt i veure com circulen altres conductors. La majoria de conductors presenten tres o més situacions que els fan sentir ràbia mentre condueixen i un nombre relativament baix ho atribueix a trets personals propis com la *ràbia* o l'*agressivitat*.

Respecte a *les conductes agressives* que els interns reconeixen haver comés amb més freqüència destaca: tocar la botzina, insults verbals i posar llums llargues de manera inadequada. Cal destacar que un 18,1 % ha manifestat que no ha comés cap conducta agressiva en la conducció en la seva trajectòria, un 20,2% n'ha comés una i un 20,2% n'ha comés dues. Només, cinc subjectes diuen haver comés més de 10 conductes agressives de la mostra de conductes agressives que se'ls ha mostrat.

Respecte a la seva *conducta durant la conducció*, cal destacar que 53 interns han manifestat que no han tingut cap accident com a responsable, 20 n'han tingut un i 20 n'han tingut dos.

Pel que fa al seu historial delictiu, 15 tenen altres conductes delictives per les quals estan empresonats, mentre que 77 no en tenen. D'aquests 15, 3 són per delictes comuns, 8 per violència domèstica i 4 per delictes de violència general. Sobre els ferits i morts, 66 han manifestat que no han causat ferits, 21 han tingut un accident amb un ferit i 6 amb dos ferits. Un 70% havia tingut algun altre antecedent per delictes contra la seguretat viària i un 35% havien tingut antecedents per altres fets delictius no relacionats amb el trànsit.

Finalment, en relació amb el *perfil de personalitat*, en el qüestionari cal destacar l'impulsivitat motora, l'agressivitat física; i com a trets de personalitat sobresurten un elevat neuroticisme i una baixa responsabilitat i obertura a l'experiència.

cual hay más infractores se encuentra entre los 30-40 años; ausencia de familiares con conductas agresivas relacionadas con la conducción; un 50% tenía una puntuación en el AUDIT que sugiere la posibilidad de tener una problemática relacionada con el alcohol, y que además ha recibido algún tipo de tratamiento psiquiátrico en el exterior, un 25% aproximadamente.

En relación con datos relativos a la *conducción* tenemos que entre los factores ambientales y personales que causan más irritación son el hecho de llegar tarde, el tráfico, sentirse enfermo y ver cómo circulan otros conductores. La mayoría de conductores presentan tres o más situaciones que les hacen sentir rabia mientras conducen y un número relativamente bajo lo atribuye a rasgos personales propios como la *rabia* o la *agresividad*.

Con respecto a *las conductas agresivas* que los internos reconocen haber cometido con más frecuencia destacan: tocar la bocina, insultos verbales y poner luces largas de manera inadecuada. Hay que destacar que un 18,1% ha manifestado que no ha cometido ninguna conducta agresiva en la conducción en su trayectoria, un 20,2% de ellos manifiesta haber cometido una, y un 20,2% de ellos han cometido dos. Sólo cinco sujetos reconocen haber cometido más de 10 conductas agresivas de entre la muestra de conductas agresivas que se les han mostrado.

En relación a su *conducta durante la conducción*, hay que destacar que 53 internos han manifestado que no han tenido ningún accidente como responsables, 20 han tenido uno y 20 han tenido dos.

Con respecto a su *historial delictivo*, 15 tienen otras conductas delictivas por las cuales están encarcelados, mientras que 77 no tienen. De éstos 15, 3 son por delitos comunes, 8 por violencia doméstica y 4 por delitos de violencia general. Sobre los heridos y muertos, 66 han manifestado que no han causado heridos, 21 han tenido un accidente con un herido y 6 con dos heridos. Un 70% tenía algún otro antecedente por delitos contra la seguridad vial y un 35% tenía antecedentes por otros hechos delictivos no relacionados con el tráfico.

Finalmente, en relación con el *perfil de personalidad* del cuestionario cabe destacar la impulsividad motora y la agresividad física; y como rasgos de personalidad sobresalen un elevado neuroticismo y una baja responsabilidad y apertura a la experiencia.

Butlletins. Invesbreu publicats

- 1 *Immigrants i criminalitat a Europa. Els exemples d'Alemanya i Espanya.* Gener 1995
- 2 *La preso pública de Barcelona durant l'etapa isabelina / La casa de correcció de Barcelona (1836-1856).* Gener 1998.
- 3 *El cost de la justícia penal. Privació de llibertat i alternatives.* Febrer 1998.
- 4 *El nen abusat sexualment com a testimoni / Els delictes contra la llibertat sexual relacionats amb menors.* Març 1998.
- 5 *Intel·ligència i personalitat en el procés rehabilitador del delinqüent.* Maig 1998.
- 6 *Salut i presó.* Octubre 1998.
- 7 *La premsa envers la violència juvenil i la presó.* Novembre 1998.
- 8 *El tractament dels agressors sexuals.* Febrer 1999.
- 9 *La victimització a Catalunya l'any 1996.* Abril 1999.
- 10 *Programes aplicats de psicologia comunitària amb personal penitenciari.* Juny 1999.
- 11 *Justícia juvenil: inserció laboral i mesures en medi obert.* Octubre 1999.
- 12 *Reincidència i delinqüència juvenil.* Novembre 1999.
- 13 *Violència domèstica.* Desembre 1999.
- 14 *L'estat de l'adopció a Catalunya (1998-1999).*
- 15 *Maltractaments infantils a Catalunya.* Juny 2000
- 16 *Presó i dones. La incidència dels programes motivacionals en la conducta social. Un estudi evolutiu (1988-2000) a la presó de dones de Barcelona.* Setembre 2000
- 17 *Avaluació d'un programa de tractament per a joves violents.* Novembre 2000
- 18 *Avaluació de l'efectivitat dels programes de tractament amb delinqüents a Europa.* Gener 2001
- 19 *La victimització a Catalunya l'any 1999.* Maig 2001
- 20 *L'arrest de cap de setmana a Catalunya (1996-2000)*
- 21 *Addictes a les drogues i reincidència en el delicte*
- 22 *Maltractaments físics greus a nadons i menors de quatre anys ingressats en centres d'acolliment*
- 23 *Intervenció institucional. Elements per a l'anàlisi en menors infractors o en risc*
- 24 *Els menors estrangers indocumentats no acompanyats (MEINA)*
- 25 *La mediació penal*
- 26 *La reincidència*
- 27 *Família i conducta antisocial*
- 28 *Presentació de dues recerques de l'àmbit penitenciari*
- 29 *Intervenció en centres de justícia juvenil*
- 30 *La Classificació inicial en règim obert dels condemnats a presó*
- 31 *La reincidència en les penes alternatives a la presó a Catalunya*
- 32 *L'assistència religiosa i la llibertat de culte a les presons de Catalunya*
- 33 *Bullying - Violència de gènere Elements per a l'anàlisi*
- 34 *Violència dels joves a la família*
- 35 *Infractors i conducta violenta*
- 36 *Drogues i tractament penitenciari*
- 37 *Perfil professional del jutge de primera instància i instrucció de Catalunya*
- 38 *Violència de gènere i justícia*
- 39 *Delictes sexuals i reincidència*
- 40 *Intervenció amb infractors juvenils*
- 41 *Mediació i resolució de conflictes en entorns penitenciaris*
- 42 *Perfil professional del Secretari Judicial de Catalunya*
- 43 *Predicció del risc de violència en contextos institucionals. Els sistemes de control monitorat aplicat a penats adults*
- 44 *Drogues i presó. Mesures de seguretat i salut mental*
- 45 *Models de política criminal i penitenciària internacional*
- 46 *Dona i violència de gènere*
- 47 *La formació dels funcionaris de seguretat dels centres penitenciaris a Catalunya i a França*

Edició i producció: **Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada**
Ausiàs March, 40
Tel. 93 207 31 14
Fax 93 207 67 47
cejfe.dj@gencat.cat

Tiratge: 2.000 exemplars

ISSN: 1138-5014
Dip. legal: B-1482-1998